

anno renovatur ¹⁾" (L T Gl.). Plin. onderscheidt j. odoratus (zie: Squinantum) en j. triangulatus (junc costu in F₁), waarmede men cyperus bedoelde.

Juniperus, genivere, jeneverbes; J. communis L. „Ende alse ment vint beschreven in recepten dan salmen nemen de besien. Ende .2. jaer geduren si goet" (Herb.) „Fructus ami secundum Nicolaum est semen juniperi" (Add.) In den mnl. tekst wordt nog de vrucht van genivere genoemd.

Jusquiamus, zie: hyoscyamus.

Justinum. Men conficieert dit praeparaat het best met mel castanearum amararum, daar beide diuretisch werken. Het blijft, volgens L T Gl., 3 jaar goed. N.M. noemt het niet. Keizer Justinus zou het hebben uitgevonden.

K (C).

Cabali marini, Hippocampus, zeepaardjes; Hippocampus antiquorum L. Sommigen drogen, volgens L T Gl., ze in de zon, waarna ze met of zonder zout worden ingemaakt; ze blijven 2 jaar goed.

Cacabo, een aarden of koperen en van binnen vertind vaatwerk, een ketel of pan, om medicamenten in te kooken. (B.).

Caciola, zie: catia.

Calamentum, calamintha, bergsteenthijm; Calamintha officinalis Moench.

De mnl. tekst zegt: „C. es ene gomme [sic] wer so ment vint". Herb. zegt ervan: „C. of nepita of ackermente ²⁾ ende si es beter groene dan droge. ende als bloyt sal mense gadren. Een jaer geduert si goet diese hanct in de scaduwe. . . . Men vint menegerande mente. het ene es tamme ende wast in der lieden hove. . . . Ende dandere heet men scastrum. ende dese heeft die meere cracht te verwarmene. Ende ene andere vint men die heeft lange bladere. entie heet men roemsce mente. . . . Mer dierste tamme doet men in medicinen". De Arabieren noemen c. fluviale verkeerdelijk Pulegium ³⁾. Een paar malen staat er in den mnl. tekst c., waar calcantum bedoeld wordt; éénmaal vindt men calamentis, waar men, naar analogie van den Latijnschen tekst [lapis] calimmaris moet lezen. Herb. spreekt echter nog van een Calamentis: „c. es van .3. manieren daer es .i. dat altoes wast in ripa fluminis ende in waterachtigen steden. Ende een ander in droger

1) J. is een vrij bekend kruid, welks wortels gelijken op galanga; men gebruikt de wortels in medicijnen. Van de takjes ontdaan, blijft het 2 jaar lang goed, maar het is beter, het elk jaar te vernieuwen.

2) Herb. haalt hier verschillende planten dooreen (zie: nepita).

3) Manardus, Sup. Mes. Antid. expos. 107 D.

steden van watere. Ende noch een ander dat men vint in droger steden op bergen. Ende omdat het wast in vele steden so hevet vele namen".

Calamite. Bedoeld wordt *styrax calamita* (zie aldaar).

Calamus aromaticus, „dats ene maniere van riete." *C. a.* is eene der oudste geneeskrachtige planten, die echter in den loop der tijden zoo zeldzaam geworden is, dat men het in de middeleeuwen bijna niet meer zag en het verving door *Acorus*. Welke plant men met *C. a.* bedoelde, is niet met zekerheid bekend; Flückiger meent, dat men er oorspronkelijk eene welriekende Indische grassoort onder heeft verstaan.

Caldarium, plaats om te verwarmen, oven.

Caligo oculorum, „i. e. tenebrositas ex fumo cholerae rubeae, vel ex acuta febre ¹⁾” (L T Gl.).

Cameactis, zie: *actis*.

Camphora, canfer. „... In psillio et sem. lini in vase vitreo posita diu potest servari, vel quod melius est in vase facto de alabastro, vel de marmore praecipue sine alicuius admistione diu potest servari. s. per xx annos ²⁾” (L T Gl.). Het is afkomstig van *Dryobalanops aromatica* Gaertn. s. *Dryobalanops Camphora* Colebr.

Candijt, kandij-suiker; water van candite: water, waarin kandij-suiker is opgelost.

Canele, kaneel, van *Cassia fistula* L. of van *Cinnamomum Ceylanicum* Breyn.

Capillus Veneris, zie: *adrianthum*.

Capparis; *C. spinosa* L. De wortel en voornamelijk de schors ervan werkt het sterkst en blijft 3 jaar goed (L T Gl.). De bladeren en de vruchten hebben zwakkere werking (P. van Ae.). De nog niet ontloken bloesems in azijn ingemaakt, zijn bekend onder den naam van „kappers”.

Caprifolium, echte kamperfoelie, wedewinde; *Lonicera Caprifolium* L. „C. et mater silvarum latine, periclemenon graece” (M. Sylv.) „C. of wedewinde die draget rode besien... Ende tsop heet licium” (Herb.). *Lonicera Periclymenum* L. is wilde kamperfoelie. Zie ook: *licium*.

Cardamomum. Hieronder heeft men de vruchten van verschillende planten verstaan. De mnl. tekst noemt c. „waterkerssen so werment

1) Dat is eene blindheid, ontstaan uit cholera rubea of uit eene hevige koorts.

2) Tusschen vlooienzaad en lijenzaad in eene glazen vaas geplaatst kan het lang bewaard blijven, of, wat nog beter is, in eene vaas van albast of vooral van marmer. Onvermengd kan men het lang goed houden, wel 20 jaar.

vint", blijkbaar naar het voorbeeld van L T Gl.: „C. semen est nasturtii¹⁾". C. en Nasturtium zijn echter geheel verschillende planten. De grootste soort van C. bereikt den omvang eener vijg. Dod. beschrijft haar als een „velachtigh aschgrauw blaesken of hauwken", waarin zich een groot aantal zaden bevinden, grana Paradisii (Paradijskoren) of grana Melegettae²⁾ genoemd. Ze worden geleverd door Amomum Meleguetta, veelvuldig voorkomend in W.-Afrika, maar, wegens hunnen scherpen smaak, gebruikt men ze tegenwoordig nog slechts gepulveriseerd om peper te vervalschen. Behalve deze soort onderscheidde men — vooral later — nog, al naar de grootte der vruchten, een C. maius, vooral voorkomend op Ceylon, C. medium en C. minus. Dod. noemt nog een C. minimum. Diosc. noemt éene soort, Plin. vier. Tegenwoordig gebruikt men de vruchtjes van de Elettaria Cardamomum White welke ook voor den C. van Diosc. wordt gehouden en de C. minus van latere schrijvers is.

Cardamum. „C. i. sinapis alba" (L T Gl.). Berendes houdt het voor Lepidum sativum L. of voor Erucaria aleppica Gärtner. Men zou het 2 jaar kunnen goed houden.

Carde, kaardedistel; Dipsacus Tourn. of Dipsacus sylvestris Mill.

Carduncelli. „Latini codices intellegunt per carduncellum Carduum benedictum" (Fuchsius). Volgens M. Sylv. noemt men het in de volkstaal spilizosa. Herba Cardii benedicti is afkomstig van Cnicus benedictus, gezegende distel.

Cardus, distel. Komt eenmaal in den Latijnschen tekst voor.

Caricae. „C. i. ficus siccae." (Synon.).

Caryophylli, gharioffel naghel, groffels nagle, nagelen, kruidnagelen, Gariofili. Het zijn de gedroogde bloesems van Eugenia Caryophyllata Thunb. Kruidnagelen moeten, volgens L T Gl., van boven wat afgeplat, scherp van smaak en vochtig zijn. Drukt men er met den nagel in, dan moet er wat vocht [de olie] uitkomen. Vinum decoctionis gariof. cum aqua rosarum geeft men tegen maagpijn door koude. „Gariofilate... Die wortelen gaen in medicinen. ende hebben meer crachten groene dan droge. Nochtan hout mense .i. jaer goet. Ende daer omme heet mense gariofilaet om dat si bina rieht alse garoffels nagelen" (Herb.).

„Dats die valscheit diemer toe doet:
Men neemt gheroffels naghel goet.
Ende breectse te pulvere fijn,
Daer doetmen toe staerc aisiijn,

1) Nasturtium wordt nog waterkers genoemd.

2) In het Fransch heeten ze nog graines de Maniguette.

Die van scarpen smake zijn,
 Ende oec uutwel riekende wijn.
 Dan nemtmen nagle nauwer toe goet,
 Die men in een cledekin doet,
 Ende leghtse daer in ene nacht,
 Ende si nemen smake ende macht
 Van dien dinghe sonder saghe,
 Ende gheduren xxx daghe
 Dit sijn nagle valsche ende loes". N. Bl. ix, 345.

Zie ook: antofali.

Caro dattillorum, c. dactillorum, c. dactilis, zie: dactilli.

Caro leonis, leeuwen vleesch. Het werd vervalscht met ander vleesch; men kan het echter herkennen aan de huid en de haren. Gezouten en gedroogd blijft het, volgens L T Gl., 5 jaar goed; sommigen bewaren het echter zonder zout; slechts in de zon gedroogd.

Carpobalsamum, zie: balsamum.

Carvum, karvum, „karwij, witte comijn" (Dod.) Gewone- of hofkomijn; Carum Carvi L. Bekend diureticum. Men moet de zaden des zomers verzamelen en niet gemalen bewaren. Pulvis Carvi tegen foetor ex ore (L T Gl.).

Cassia. In het Antid. komen twee simplicia voor van dien naam: c. fistula en c. lignea; maar soms vindt men c. alleen genoemd. „... quando in libris auctorum c. reperitur absolute prolata... si sit medicina solutiva sive lenitiva, tunc debemus intelligere de c. fistula quae lenitiva est... Si autem non est medicina solutiva sive lenitiva tunc debemus intelligere de c. lignea¹⁾". (Chr. de Hon.) „C. absolute posita, id est lignea, vel xylocassia, rubea et sicca²⁾" (Synon. achter het antid.) De oude kruidkundigen noemen maar éene soort, overeenkomend met de c. lignea der latere schrijvers. Diosc. beschrijft deze soort als pijpvormig, waardoor verwarring zou kunnen ontstaan met de c. fistula der latere schrijvers. Vandaar dat hierop herhaaldelijk de aandacht gevestigd wordt³⁾. De c. der ouden (c. lignea) vertoont overeenkomst met cinamomum. Tot in de middeleeuwen was men het er niet over eens of zij door dezelfde of door verschillende plantensoorten geleverd werd. Diosc. is de laatste meening toegedaan. Men noemde deze c. dan ook wel cinamomum spurium

1) Wanneer in de boeken der schrijvers alleen c. staat, als het een ontspannend of verzachtend geneesmiddel is, moet men er onder verstaan c. fistula, dat verzachtend is, maar anders moet men lezen c. lignea.

2) C. zonder meer is c. lignea of xylocassia, de roode en drooge.

3) Man.: de cassia fistula, Mesue, Costaeus, Fuchsius in N.M., Add.

canella. De *c. lignea* wordt geleverd door den *Laurus Cassia* Ait. en bestaat uit de opgerolde roodachtige bast van de twijgen. De *c. fistula* der latere schrijvers, door *Actuarius c. nigra* genoemd, werkt laxeerend, maar zoo zacht, dat men het, volgens Mesue, zonder eenig gevaar aan personen van iederen leeftijd en zelfs aan zwangere vrouwen kan toedienen. Men verstaat er onder de vruchten van de *C. fistula* L.

„Sine vrucht es lanc als hi es ripe,
Ende es alst ware in ene pipe
Saet dat in sine merghe leghet,
Ende esser, als men voor waer segghet
Meer dan xl in ene pipe
Swart ende groene, sijn si ripe
Dat merch hier of es bequame,
Want het ontsluit den lechame” N. Bl. ix, 229.

Wanneer men deze vruchtjes schudt, mogen de zaden niet rammen. Zijn ze te licht, dan vervalscht men ze, door ze in nat zand te leggen. *C. fistula* blijft, volgens L T Gl., 3 jaar goed.

Cassia fistula, zie: cassia.

Cassia lignea, zie: cassia.

Castaneum, kastaengie, kastanje.

Castoreum, bevervel, bevergeil, afkomstig van *Castor fiber* L. „Castorie dats bevercul” (mnl. tekst). Het is een zeer oud geneesmiddel, dat voornl. uit Pontus kwam¹⁾. In de middeleeuwen hield men de *c.* voor de testikels zelf (vandaar de naam); Chr. de Hon.²⁾ en Costaeus³⁾ komen met kracht daartegen op; volgens hen vindt men het in een paar zakjes, hangende naast den penis. Costaeus onderscheidt twee substanties: de buitenste laag, die vleeschachtig en de binnenste, die als was is. Beide worden in de geneeskunde gebruikt.

Catapodium, cataputhia. I. een geneesmiddel. „Graeci coccia et catapodia vocant” (Mesue). II. eene droge. Spring- of roerkruid, ook kenmerkend: schijtkruid. „C. of sporie of roercruut hets al eens... Ende tsaet es al soe groet alse peper. ende heeft march inne ende daerboren scorssen. ende dmarch es wit ende vet. Ende als ment in medicinen doet salmen die scorse afdoen ende pellent scone... Ende men maect er af oleum catapusiarum. die sere doet sciten” (Herb.).

Catariacum, alleen in *L*₁ en *L*₂. Volgen L T Gl. en de Synon. verstaat

1) Virg. Georg. I, 58... virosaque Pontus castorea mittit.

2) Expos. sup. Mes. antid.

3) Expos. sup. Mes. antid. 1581.

men er cornu cervi onder. Voor het gebruik moest het buitenste laagje afgeschaafd en de overblijvende stof afgevijld worden, echter niet tot het merg toe.

Catarrus. „C. est fluxus humorum e capite ad subiectas partes.”

„Si fluat ad pectus, dicatur Reuma catarrhus

Ad fauces Branchus, ad nares Coryza ¹⁾” (B.).

Catarticum imperiale, Katarticum imp. Dit praeparaat wordt soms als c. i. simplex, soms als c. i. acutum gemaakt. Simplex noemt men het wanneer er de voorgeschreven dosis scammonia ingaat. Het veroorzaakt 3 à 4 maal afgang. Men verscherpt de werking door meer diagridium. Het blijft 2 jaar goed en is, volgens L T Gl., oud beter dan versch. N.M. geeft 2 recepten (n° 1 en 2 der Purgatoria); het tweede heet Purgatorium regium. Zij gelijken echter te weinig op dat van N.S. om er woordelijk mee vergeleken te worden. N.M. noemt er eenige ziekten bij op, die niet in den Latijnschen, maar wel in den Nederlandschen tekst voorkomen.

Catholicum, zie: electuarium c.

Catia, cacia, cassia, zijgbak. Verkleinwoorden zijn catiola, caciola, ciola, foutief wel eens catina geschreven (zie aldaar).

Catina, scotele, pan, bak, schaal.

Cause, zie: causon.

Causon, brandende koorts, van Grieksch *καυσος*; ook heet evel genoemd ²⁾.
P. v. Ae. noemt de symptomen ³⁾.

Cauwerdensaet, zaad van cauwo(e)rde, pompoen, kalebas; Cucurbita L.

Kebuli, soort van Mirobalani (zie aldaar).

Kerspelie, zie: crispa.

Kerstaengie, kastanje.

Claren, zuiveren.

Clarie, hetzelfde als Tapsia (zie aldaar).

Clavere, klaver; Trifolium pratense L.; Trifolium diffusum Ehrh.

Clissebladen, folia bardanae. Zij komen voor in ung. populeon. Zie: bardana.

Coagulum, stremsel. „C. dicitur quia facit lac coagulari, extrahitur antequam incipiat herbas comedere ⁴⁾” (L T Gl.). Men gebruikte het

1) C. is een stroom der sappen uit het hoofd naar de lager gelegen deelen. Stroomt hij naar de borst, dan heet het Rheuma, stroomt het naar de keel, dan heet het Branchus, stroomt het naar den neus dan heet het Coryza.

2) D. B. s. v. M.

3) Lib. II, cap. 29.

4) C. heet het, omdat het de melk stremt; met haalt het eruit voordat het de kruiden begint te verteeren.

tegen diarrhee en overvloedige menstruaties. In den Latijnschen tekst komen voor *C. agni, capreoli, leporis, vituli*¹⁾.

„Libbe, datmen vint in sinen maghe [van den haas]

Suvert den licham van sire plaghe

Et mach utelanghe gheduren” N. Bl. II, 2587.

Cociola, zie: catia.

Coclearium, cochlear, lepel.

Cocognidium, conodii, coconidii enz. Zie: alipiados.

Coek, hartheit vander melten.

Coelne, zie: colene.

Colatura, doorzijsel.

Colen, „wilde colen” komen voor als bestanddeel van *Nefrocatarum*.

Colene, coelne. Hiermede wordt, blijkens den latijnschen tekst, *pulegium* bedoeld.

Colera, zie: cholera.

Cole(e)ren, doorzijsen; dit doet men, volgens den mnl. tekst, met een dor-gaetten lepel, een doec, een vat met gaten of een cleet.

Colica passio. „*C. p. est passio intestinorum quae nascitur ex ventositate inclusa in illo intestino. Inde colici dicuntur qui dolorem ventris dextre ab umbilico patiuntur*²⁾” (A. I. v.).

Colofonie, resina colofonia, vioolhars; de hars van verschillende *Pinus*-soorten: *P. australis* Michaux, *P. sylvestris* L., *P. palustris* Mill. e. a. Genoemd naar de stad Kolophon in Klein-Azië, de voornaamste uitvoerplaats er van.

Coloquintida, vrucht van *Citrullus Colocynthus* Schrad. s. *Cucumis colocynthis* L. „*C. dats oec scamoneie so wer ment vint*³⁾” (mnl. tekst). Het werkzame bestanddeel zetelt in de pulpa, niet in de zaadjes; daarom wordt in de recepten van het Antid. voorgeschreven *colocintide interioris*, march van der coloquintide, c. datter in es. „*C. est cucurbitae silvestris fructus*” (Sylv.⁴⁾. Bij N.M. gebruikt Fuchsius dan ook steeds *cucurbita silvestris* in plaats van *c.*

Comijn, zie: cuminum.

Como, komt voor in *L₁* in Pill. de elatterio, waar *L₂* *chamaeactis* heeft.

„*Comos Diasc. herba est duobus cubitis longa...*” (M. Sylv.).

Complexie, lichaamsgesteldheid, karakter.

1) van een lam, een bok, een haas en een kalf.

2) *C. p.* is eene ingewandsziekte, die ontstaat door wind in dien darm opgesloten. Vandaar noemt men „colici” hen, die buikpijn hebben rechts van den navel.

3) Dit is niet juist; zie: scammonia.

4) *Expos. sup. libr. Mesue.*

Conditum, geconfijt, ingemaakt. „Condire est sapidum et palato iucundum reddere, idque alimentis maxime convenit, ad medicamenta vero transfertur, ambo autem saccharo vel melle, vel utroque condiuntur et dulcorantur, ut gulæ et stomacho sint grata, et diu servari possint¹⁾” (Sylv.²).

Confectio. „C. vulgo medicina” (Du Cange). „Notandum, quod c.... est nomen commune ad electaria, quæ ad formam solidorem reducuntur. Isto modo confectio idem est, quod compositio³⁾” (Chr. de Hon.⁴). „Confexie es vergaderinge van vele simpelre medicinen” (mnl. tekst). Men onderscheidde confectiones aridæ, zooals trochisci en humidæ, als opiata, condita enz. De confectio heeft de juiste dikte, wanneer een druppel op eene marmeren plaat gevallen, niet wegvloeit.

Confectio alipte muscate. In den mnl. tekst staat conf. colipte musc. „A. est quaedam confectio quæ muscum recipit: dicitur a. muscata⁵⁾.” (M. Sylv.). In L T Gl. bij aurea alexandrina staat: „a. diversæ sunt species; alia est amara, alia est muscata. A. est confectio cuius receptio in antidotario reperitur⁶⁾.” Een magdaleon van a., in den neus gehouden, zou helpen tegen coryza. Volgens J. de S. A. is muscus niet de basis van conf. a. m., de „laus” komt daarmede niet overeen. Het recept van N.M. is geheel hetzelfde als dat uit het Antid. Volgens L T Gl. parfumeerde men zich het haar ermee.

Confectio gallie muscate. Wereld veel gebruikt, vooral door arabische artsen en gewoonlijk in den vorm van trochisci; het werd ook vaak gegeven in plaats van conf. Galliae Sibellinae, dat bij Mesue⁷⁾ voorkomt. „Intrat in preciosissimis medicinis et electuariis⁸⁾” (Lat. Tekst.). Volgens L T Gl. komt de naam òf van de provincie Gallia, òf van een kruid. N.M. geeft ook een recept van dien naam. Het komt

1) Confijten is ergens smaak aan geven en het aangenaam maken voor het verhemelte. En het komt het meest te pas bij spijsen, maar wordt ook op medicamenten toegepast. In beide gevallen confijt men echter met suiker of honing of met beide en maakt het er mee zoet, om het aangenaam te maken voor de keel en de maag en opdat het lang bewaard kan blijven.

2) Annot. sup. Mes. antid.

3) C. is de gewone naam voor electaria, die in vasten vorm worden gegoten. Op deze wijze is c. hetzelfde als compositio.

4) Sup. antid. Mesue expositio.

5) A. is een geneesmiddel waarin muscus voorkomt; het heet dan ook a. muscata.

6) Van de a. bestaan verschillende soorten: de eene is bitter, de andere muscata. A. is een geneesmiddel, waarvan men de samenstelling vindt in het antidotarium.

7) Chr. d. Hon., Super Mesue antid. expositio.

8) Men doet het in zeer kostbare medicijnen en likkepotten.

niet voor in den mnl. tekst, maar, volgens Chr. d. Hon., wel in het Antid.

Confectionere heet in den mnl. tekst conf. vere; het is genoemd naar Naera (zie aldaar). Het komt niet bij N.M. voor. P. v. Ae. geeft pastilli Nerae, waarvan het recept niet veel lijkt op dat van N.S.

Confectio vere, zie: conf. nere.

Confexie, zie: confectio.

Confexie colipte muscate, zie: confectio alipte muscate.

Conficieren, bereiden, mengen.

Confita muscata, zie: confectio alipte muscate.

Confite ru, **Confice ru**, **confiseru**, **confita rubea**, **confecta rubea**. „C. r. id est styrax” (L T Gl.). Zie: styrax.

Conforteren, versterken.

Constantinus is ± 1020 te Carthago ¹⁾ uit Christenouders geboren; zijne studiereizen brachten hem te Cairo, Damascus en Bagdad, waar hij vele arabische handschriften verzamelde over geneeskunde. Toen hij van daar om eene — onbekende — reden moest vluchten, nam hij deze mss. mede naar Salerno, waar hij, na korter of langer secretaris te zijn geweest van Robert Guiscard, zich ± 1070 als monnik terugtrok op den Mons Cassinensis. Daar heeft hij, door het vertalen zijner geschriften in het Latijn, veel bijgedragen tot de verbreiding der arabische geneeskunde. Zijne geschriften waren spoedig van belang, blijkens de Duitsche vertalingen ervan reeds in de 12e eeuw, o. a. van Viaticus. Hij stierf 1087. Naar hem is genoemd Yera pigra Constantini.

Coorn, zie: gewichten.

Copho [minor], 1085—1100, was een oudere tijdgenoot van Nicolaus. Over zijne „Ars medendi” is uitvoeriger gesproken in de Inleiding, „Nicolaus en zijn Antid”. Ook schreef hij eene „Anatomia porci”, vroeger verkeerdelijk genoemd a. parvi galeni, uitgeg. door J. Schwarz.

Corael, zie: corallum.

Corallum, koraal. In het Antid. wordt c. album en c. rubrum genoemd. Volgens M. Sylv. is het roode drooger en mag men het witte alleen gebruiken, als het uitdrukkelijk in het recept genoemd is. Chr. d. Hon., Costaeus en Plinius onderscheiden ook nog eene zwarte soort. Men kende aan het c. eene versterkende werking op het hart toe. Deze koralen zijn afkomstig van *Gorgonia nobilis* en *Madripora oculata*.

Coriandrum, coriander, vruchtjes van *Coriandrum sativum* L. De mnl. tekst noemt nog flores coriandri.

1) Vandaar zijn bijnaam Afer.

Cornu cervi, hertshoorn. Zie: catariacum.

Cortex, scorssse, schors, schil.

Corts. Over de verschillende vormen van koorts zie o. a.: Jan Yperman's boek over geneeskunde. Hij beschrijft daarin de verschillende soorten: effimera, ethike, dageliker cortse, tertiane corts („simpel” en „dobbelt”) en vierden dage corts en geeft de geneesmiddelen ervoor aan. Zie: effimera, ethyke, cotidiane, tertiane en quartana.

Corumbrum, corimbrum, cyrimbrum. Zie: cozumbrum.

Costum, costus, costos. *Costus speciosus* Sin. s. *Arabicus*. Een welriekend kruid, waaruit zelf bereid werd, waarmede men wijn kruidde enz. Men onderscheidde eene witte soort, in Indië en Perzië gevonden en het meest gebruikt, en eene roode, die sterker zou werken. Het blijft 3 jaar goed. J. d. S. A. en Diosc. onderscheiden 3 soorten: *c. arabicus*, *indicus* en *garyophyllatus*.

Cotidiane [sc. corts]. „C. comt altoes tinen tide op sinen dach. ende geduert .18. uren ende .6. uren heeft men vrede” (Av. d. w. m.).

Cozumbrum, corumbrum, corimbrum, cyrimbrum, cotzumber is hetzelfde als *Styrax rubea*, ook wel *thymiana* genoemd. Zie: *styrax* en *thimiana*.

Cracht. „Facultas causa quaedam est effectrix ¹⁾” (Gal.). Sommige „crachten” werken terstond (actu), zooals vuur, ijs, andere eerst na eenigen tijd (futuro tempore), b.v. *Pyrethrum*, *Hyoscyamus*. De sterkte der cracht drukt men uit in 4 graden, waarvan de 4e de sterkste is. Men onderscheidde 4 soorten van „crachten”, te afhangend van de elementen: verwarmend, verkoelend, verdrogend en vochtigmakend, ze de verzachtende, verhardende, samentrekkende, verteerende enz., ze de ettermakende, heelende enz., 4e de magnetische en door onbekende oorzaken werkende krachten. Over het versterken of verzwakken van eene kracht leze men het voorwoord van het Xe boek van Der Naturen Bloeme.

Crassula, grassula, hemelsleutel, smeewortel, kroonkruid; *Sedum purpureum* Hk. s. *telephium* L. „C. of orpyn, of cronecruut of roetelle, of smerewortte. Entie kleine scelt men bladeloos. ende staat op husen ende op oude maysieren” (Herb.). „C. maior dats smerewortel of groet orpyn” (mnl. tekst).

„Wilment plucken ende lesen.

X daghe voer den lanxten dach

Dien men int jaer vinden mach” N. Bl. x, 446.

C. minor heet, volgens M. Sylv., ook *Vermicularis* of *Semperviva minor*; kleine donderbaert, *Sedum album* L.

1) „Cracht” is eene of andere naar buiten werkende oorzaak.

Cretanus marinus, zeevenkel; *Christmum maritimum* L. Het heeft bladeren als yringium. Zie hierover het art. van P. Dorveaux in *Janus* 1909 p. 311—319.

Crispula, crespula. Kerspelie, koedil, koeoog, stinkende kermille, paddebloem; *Anthemis cotula* L. „C. dicitur herba cancri in unguento marciaton... et est herba minuta habens folia crispa¹⁾” (M. Sylv.).

Cristael, lapis cristallus „fit per congelationem ex glacie, quanto albior tanto melior, per plures annos servatur²⁾” (L T Gl.). „Dicitur etiam sitim restringere sub lingua positus et expertum est quod tritus cum melle acceptus a mulieribus replet ubera lactis³⁾” (M. Sylv.).

„Cristallus, seghet men over een
Es van ouden yse worden steen,
Maer daer jeghen spreekt Solijn
Ende seghet dat cristalle sijn
Als het noyt en vroes ijs” N. Bl. XII, 385.

Crocus, soffraen, saffraan; *Crocus sativa* L. In het Antid. komen voor c. orientalis, hortensis, africae (saffraen van affrike). Men onderscheidde eene soort die in de lente en eene andere, die in den herfst bloeit.

Cronecruut, zie: crassula.

Croppen, „cimae tenerrimae⁴⁾” (L₁ en L₂).

Cubeben, vruchtjes van de staartpeper; *Piper cubeba* L. s. *Cubeba officinalis* L. „Les cubebes, Poivre à queue (*Piper caudatum*), ou mousqué sont des petits fruits si semblables au Poivre noir, que si ce n'était leur petite queue, et qu'ils sont tant soit peu plus gris que le Poivre, il n'y aurait personne qui en peut faire la difference” (Pomet).

Cucumer, cucumis, komkommer. Men kende de gewone eetbare komkommer, vrucht van *Cucumis sativus* L. en cucumer agrestis (asinius), vrucht van *Ecballium elaterium* Rich. De vrucht hiervan heette siccidos⁵⁾, het sap elaterium. „E. es gemaect van enen crude dat in latine heet cucumeris agrestis... Ende men leset in die hontdagen alst ripe es. ende dan perst men tsap ute ende droget in die zonne.

1) C. wordt herba cancri genoemd in marciationzalf en is een klein plantje met gekroesde bladeren.

2) Het ontstaat door bevrozing uit ijs; hoe witter hoe beter en blijft vele jaren goed.

3) Men zegt ook, dat het, onder den tong gelegd, de dorst lescht en men heeft ondervonden, dat het, fijn gewreven met honing genomen door vrouwen, de borst met melk vult.

4) De zeer teere tippen.

5) Van Grieksch σικκος, augurk.

dat welna droge si. so dat ment in coekelkine formeren mach" (Herb.). Volgens L T Gl. houdt men het 2 jaar goed. P. v. Ae. zegt, dat het sap van de wortels en bladeren zwakker is, dan dat van de vruchten. Het zaad behoort tot „die 4 coude sade¹⁾”.

Cucurbita, cauwerde, cauwo(e)rde, kalebas, pompoen; C. Pepo L. Het zaad hiervan behoort tot „die 4 coude sade¹⁾”. Men kende ook de C. Sylvestris (zie: coloquint).

Cuminum, ciminum, cyminum, comijn, gewone komijn; C. Cyminum L. C. Aethyopicum werd ook wel genoemd Carmenum of C. regale²⁾.

Curcuma, „Circuma Curema est radix crocei coloris et est celidonie minoris: qua panni tinguntur: vel rubea tinctorum³⁾ christoforus de honestis super Mesue” (M. Sylv.). Fuchsius meent, dat C. bij Mesue beteekent crocus; hij wil in plaats Diacurcuma lezen: Diacrocus. (N.M. p. 62). Costaeus⁴⁾ meent, dat de juiste naam hiervoor Diacrocoma is. Men noemde C. ook wel Crocus Indicus (Indische saffraan); het zou de Cypirus indicus van Diosc. zijn, die den wortel met gember vergelijkt. C. tinctoria.

Cuscuta, schorfte, wrange, vlaszijde, warkruid; C. Tourn. „C. of Vinnaria” (mnl. tekst) is eene woekerplant, behoorende tot de Convolvulaceae. Men kent twee soorten: C. epilinum Weihe, gewoonlijk C. genoemd „hets gelyc vlasse ende wast opt velt. ende in lynaede onder ander vlas. Ende men saelt gadren metten bloemen ende .2. jaer mach ment goet houden” (Herb.). De andere soort heet C. epithimum L., gewoonlijk epithimum genoemd „... ende wint hem omtrent .i. cruut dat thim heet ende wast gaerne in heeten landen ende in heeten steden” (Herb.).

L.

Lacca, harsachtig voortbrengsel, dat geleverd wordt door de Carteria lacca, een insect, dat gewoonlijk op Ficus-soorten leeft. Costaeus⁵⁾ beschrijft het als „illud rufum, pellucidum, myrrhae aspectu simile, surculos quosdam ligneos involvens, verum Cancanum Graecorum⁶⁾”.

1) Zie hierover: Macer Floridus, De viribus herbarum. Uitgeg. d. L. Choulant.

2) Costaei annot. sup. Mesue antid.

3) C. C. is de wortel van celidonia minor en heeft de kleur van crocus; waarmee men doeken verft, of het rood van bonte kleederen.

4) Annot. sup. Mesue antid.

5) Annot. in Mes.

6) Dat roodachtige, doorschijnende, gelijkend op myrrhe, dat zich om de twijgjes bevindt, het Cancanum der Grieken.